

10. Стасюк В. Д. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх економістів у комплексі «школа – вищий заклад освіти»: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / В. Д. Стасюк. – Одеса, 2003. – 291 с.
11. Урсол О. В. Формування культури професійного спілкування у майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних методів навчання: автореф. ... дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / О. В. Урсол. – К., 2012. – 20 с.
12. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посібник / М. М. Фіцула. – К.: Академвидав, 2006. – 560 с.
13. Чайка І. А. Професійна підготовка майбутнього педагога в інформаційно-освітньому середовищі наукової бібліотеки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / І. А. Чайка. – Тернопіль, 2012. – 236 с.
14. Шилінська І. Ф. Формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю у процесі вивчення гуманітарних дисциплін: автореф. ... дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / І. Ф. Шилінська. – Тернопіль, 2012. – 20 с.
15. Hadley A. Teaching Language in Context / A. Hadley. – Boston: Heinle and Heinle Publishers, 1993. – 532 p.
16. Irving H. H., Benjamin M. Family Mediation: Contemporary Issues / H. H. Irving, M. Benjamin. – Thousand Oaks, Calif.: Sage, 2002. – 248 p.
17. Sieroń R. B. Wychowanie chrześcijańskie optymalnym modelem wychowania / R. B. Sieroń // Pedagogia na dziś, praca zbiorowa pod redakcją ks. dr. hab. Jana Zimnego. Stalowa Wola – Rużomberok 2007. – S. 137–165.

УДК 378

Н. М. ПЕТРОВА

СФОРМОВАНІСТЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з'ясовано сутність поняття «емоційний інтелект» як когнітивно-особистісного утворення. Визначено його структурні компоненти, функціональне призначення і можливості формування. Вказано на необхідність цілеспрямованого формування емоційного інтелекту майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки, що сприятиме їх результативній когнітивній діяльності, регулюванню емоцій, трансформації емоційних переживання у конструктивне русло, подоланню негативних психо-емоційних спалахів, уникненню стресогенних ситуацій як запоруки професійного успіху.

Ключові слова: емоції, емоційний інтелект, майбутній педагог, професійна підготовка.

Н. Н. ПЕТРОВА

СФОРМИРОВАННОСТЬ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА КАК ЗАЛОГ УСПЕШНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

На основе анализа психолого-педагогической литературы выяснена сущность понятия «эмоциональный интеллект» как когнитивно-личностного образования. Определены его структурные компоненты, функциональное назначение и возможности формирования. Отмечена необходимость целенаправленного формирования эмоционального интеллекта будущих педагогов в процессе профессиональной подготовки, что будет способствовать их результативной когнитивной деятельности, регулированию эмоций, трансформации эмоциональных переживания в конструктивное русло, преодолению негативных психо-эмоциональных всплесков, избеганию стрессогенных ситуаций, как залога профессионального успеха.

Ключевые слова: эмоции, эмоциональный интеллект, будущий педагог, профессиональная подготовка.

FORMATION OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AS A PREREQUISITE FOR SUCCESSFUL ACTIVITY OF FUTURE TEACHERS: THEORETICAL ASPECT

The essence of the “emotional intelligence” concept as cognitive and personal formation is revealed on the basis of psychological and educational literature. Its structural components, functionality and possibility of formation are also determined. The necessity of goal-oriented formation of emotional intelligence of future teachers in the training, which will contribute to their effective cognitive activity, emotions’ regulation, transformation of emotional experiences in a constructive direction, overcoming negative psycho-emotional outbreaks, avoiding stressful situations as a prerequisite for professional success is pointed out.

Keywords: emotions, emotional intelligence, a future teacher training.

Однією з актуальних проблем професійної освіти є вивчення детермінант особистісного та професійного саморозвитку майбутніх фахівців освітньої галузі. Оскільки у педагогічній діяльності завжди присутні емоційні взаємовідносини між суб’єктами освітнього процесу, які можуть супроводжуватися інтенсивними емоційними навантаженнями та стресогенними ситуаціями, важливою характеристикою майбутнього вчителя, що відображає його диспозиційний і поведінковий аспект, є емоційність.

Оскільки емоції виникають відповідно до сприйняття особистістю навколишньої дійсності та можливостей для задоволення її мотиваційно-потребнісної сфери, одна і та ж ситуація для кожного суб’єкта має свої емоційні відтінки. Надмірна емоційність, особливо у професійній діяльності, може призвести до виникнення проблемних ситуацій та негативних наслідків для кар’єрного зросту фахівця. Зменшення впливу емоційності на прийняття важливих особистісних та професійних рішень можливе завдяки високому рівню емоційної освіченості. Своєчасне розпізнавання педагогом емоцій, усвідомлення власних реакцій, які можуть виникнути у відповідь на них, їх зрівноваження та адаптація до ситуації сприяє оптимізації міжособистісної взаємодії та успішній реалізації поставлених професійних завдань.

Підвищення емоційної стійкості, емоційної самосвідомості і, як наслідок, професійної самореалізації та майстерності вчителя можливе через розвиток емоційного інтелекту, що є системоутворюючим фактором продуктивності педагогічної діяльності.

Хоча поняття «емоційний інтелект» з’явилося в науці відносно недавно, різні його аспекти досліджували І. Андреева, Р. Бар-Он, Т. Березовська, Дж. Блок, Х. Вейсінгер, Х. Гарднер, Г. Гарскова, Дж. Гілфорд, Д. Гоулман, С. Дерев’янка, Є. Іванова, Д. Карузо, М. Кетс де Вріс, Н. Коврига, Д. Люсін, М. Манойлова, Дж. Мейер, В. Мерлін, Е. Носенко, Г. Орме, А. Петровська, К. Саарні, П. Селовей, Д. Слайтер, Р. Стернберг та інші вчені.

Вітчизняні і зарубіжні науковці, вивчаючи феномен емоційного інтелекту, а також окремі його складові і їх функціональні характеристики, вказують, що цей конструкт сприяє особистісним досягненням індивіда та є основою його успішної професійної діяльності. Результати досліджень свідчать, що майже 80% успіху в соціальній та особистісній сферах життя визначає саме рівень розвитку емоційного інтелекту – EQ, і лише 20% – загальновідомий IQ [8, с. 40]. Тому проблема вивчення узагальнених характеристик емоційного інтелекту набуває вагомого значення в контексті професійної підготовки майбутніх учителів.

Мета статті – з’ясувати сутність емоційного інтелекту, необхідність і можливості його формування у майбутніх педагогів.

Д. Гоулман зазначає, що успішності в житті неможливо досягнути, якщо немає єдності між емоціями та інтелектуальною сферою, оскільки в екстрених ситуаціях емоції здатні підпорядкувати собі когнітивну сферу [4, с. 26]. Л. Виготський наголошував, що відрив інтелектуальної сторони нашої свідомості від її афективної – одна з основних та корінних вад усієї традиційної психології. На його думку, існує «динамічна система, яка є єдністю афективних та інтелектуальних процесів» [3, с. 678–679]. Б. Велічковський вказує, що емпіричні дослідження не підтверджують ідею автономності афективних та когнітивних процесів, а, навпаки, свідчать про єдність «афекту та інтелекту» [2, с. 357].

Результати досліджень когнітивної та емоційної сфер показують, що коли немає конструктивної взаємодії між ними, то виникають певні особистісні деформації: невпевненість, тривожність, неадекватна самооцінка, відсутність творчої самостійності, використання лише

готових шаблонів у поведінці, відсутність продуктивної міжособистісної взаємодії тощо. Тому майбутньому фахівцеві важливо прагнути до гармонійної єдності розуму і почуттів задля ефективного управління власними емоціями, досягнення особистісних та професійних цілей.

Д. Люсін наголошує, що саме емоційний інтелект відображає зв'язок когнітивних здібностей та особистісних характеристик. Вчений вважає, що цей конструкт формується протягом життя під впливом певних факторів:

- когнітивні здібності (швидкість і точність опрацювання емоційної інформації);
- уявлення про емоції (як про цінності – важливе джерело інформації про себе та інших тощо);
- особливості емоційності (емоційна стійкість, емоційна чутливість) [9, с. 34].

Згідно з твердженням А. Карпова та А. Петровської, емоційний інтелект – це метапроцесуальний феномен, який є водночас когнітивним (з точки зору пізнання особистістю власних емоцій та почуттів інших) і регулятивним (сприяє регуляції суб'єктом власних емоційних процесів та контролю емоцій оточуючих) [7].

Як когнітивно-особистісне утворення з яскравим проявом когнітивного компонента; сукупність розумових здібностей до розуміння емоцій та управління ними; сукупність знань, умінь, навичок, операцій та стратегій інтелектуальної діяльності, пов'язаних з опрацюванням та перетворенням емоційної інформації, визначає емоційний інтелект І. Андреева. На її думку, емоційний інтелект є фактором продуктивності та фасилітації інтелектуальних процесів, який забезпечує осмислення емоційної інформації та емоційну саморегуляцію [1, с. 240].

Аналіз наукової літератури свідчить, що у концептуальному полі емоційного інтелекту дослідники оперують такими поняттями як «емоційна креативність», «емоційна компетентність», «емоційне мислення», «емоційна зрілість», «емоційна культура», часто вважаючи їх тотожними.

Так, І. Андреева наголошує, що вказані поняття є семантично близькі до досліджуваного феномена, але не тотожні, і здійснила спробу їх диференціації. Емоційна креативність, на її думку, є ширшим поняттям, ніж емоційний інтелект, оскільки передбачає новизну емоційної реакції та належить до дивергентного інтелекту (емоційний інтелект – до конвергентного). Емоційна компетентність – це сукупність знань, умінь, навичок, які сприяють прийняттю адекватних рішень та діям на основі результатів інтелектуального опрацювання внутрішньої та зовнішньої емоційної інформації. Емоційне мислення є процесом опрацювання емоційної інформації. Емоційна зрілість характеризує ступінь розвитку емоційної сфери на рівні адекватності емоційного реагування в певних соціокультурних умовах. Емоційна культура – це вихованість емоцій, рівень їх розвитку, емоційна чуйність та відповідальність за власні переживання перед собою та оточуючими, яка сприяє успішній соціальній адаптації та емоційному благополуччю [1, с. 144–170].

Щодо структури емоційного інтелекту, то на думку І. Андреевої, вона є ієрархічною і включає такі складові: інтелект індивіда (емоційний інтелект як можливість функціональної системи), інтелект суб'єкта діяльності (емоційний інтелект як когнітивно-особистісне утворення), інтелект особистості (емоційний інтелект у взаємозв'язку з іншими особистісними рисами) [1, с. 217–228].

Досліджуючи емоційний інтелект як інтегральну особистісну властивість, Е. Носенко зазначає, що йому властиві внутрішні (диспозиційні) та зовнішні (виявляються в ознаках перебігу емоційного процесу) компоненти, котрі зумовлюють стресозахисну та адаптивну функції [11, с. 71].

І. Мещерякова також акцентує увагу на інтегративному характері емоційного інтелекту і визначає його як складне утворення, що включає у свою структуру когнітивний, поведінковий і власне емоційний компоненти, забезпечує усвідомлення, розуміння і регуляцію власних емоцій і емоцій оточуючих, впливає на успішність міжособистісних взаємодій і особистісний розвиток. Складовими емоційного компонента, на її думку, є: емпатія, емоційна чуйність, «корисна» тривожність, мотивація досягнення успіху; когнітивного – поінформованість про емоційні якості, емоційна самосвідомість, адекватна самооцінка, рефлексія; поведінкового – здатність керувати власними емоціями, психологічна гнучкість у міжособистісних відносинах, продуктивна взаємодія з іншими людьми [10, с. 23].

Отже, аналіз наукової літератури свідчить, що емоційний інтелект є важливою професійною якістю педагогів, пов'язаною з ефективним оперуванням емоційною інформацією відповідно до завдань суб'єкта та наявної ситуації.

Високий рівень сформованості досліджуваного феномена виявляється у таких характеристиках:

- відчуття психологічного благополуччя;
- сумлінність, доброзичливість, відкритість до нового досвіду, емоційна стійкість;
- гармонійне поєднання зовнішніх та внутрішніх аспектів емоційного інтелекту, що проявляється в меншій інтенсивності перебігу емоційних реакцій, які супроводжують різноманітні аспекти діяльності та спілкування особистості;
- низькі показники особистісної та ситуативної тривожності;
- низький рівень сензитивності до емоціогенних подразників, превалювання позитивних емоцій над негативними, більша помірність у виявленні негативних емоцій [11, с. 74].

Щодо можливостей розвитку емоційного інтелекту особистості, то серед дослідників існують різні думки. Так, Дж Майєр, П. Саловой стверджують, що підвищити його рівень неможливо, оскільки це відносно стійка особистісна властивість. Погоджуємося з думкою Д. Гоулмана, який вважає, що на процес формування емоційного інтелекту можна впливати з дитинства та необхідно вдосконалювати у дорослому віці [4, с. 10].

Результати досліджень психологів свідчать про прямий кореляційний зв'язок між рівнем емоційного інтелекту і суб'єктивного контролю особистості, здатністю до емпатії, емоційною стійкістю, саморегуляцією. Зворотний кореляційний зв'язок встановлено між рівнем емоційного інтелекту та особистісною тривожністю. Так, С. Дерев'янку наголошує на залежності від рівня розвитку емоційного інтелекту здатності особистості до адаптації у студентському середовищі. На думку автора, цей процес відбувається тим успішніше, чим вищий рівень здатності до розуміння та управління емоціями [5, с. 18].

Встановлено, що більшість педагогів не можуть ідентифікувати за зовнішніми ознаками модальність певних емоційних проявів, відзначають лише наявність позитивної чи негативної емоції і то не завжди [6, с. 290].

З метою виявлення рівня сформованості емоційного інтелекту у майбутніх педагогів було проведено емпіричне дослідження, в якому взяли участь 54 студенти II курсу хіміко-біологічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Використовували методику Н. Холла [12, с. 57–59], яка передбачала такі шкали: «Емоційна обізнаність», «Управління власними емоціями», «Самотивація», «Емпатія», «Розпізнання емоційних станів інших людей».

Результати проведеної діагностики свідчать, що 49,5 % студентів мають середній рівень емоційного інтелекту; 37,6 % – низький; 12,9 % досліджуваних – високий. Щодо особливостей сформованості складових досліджуваного феномена за результатами опитувальника у більшості респондентів виникають труднощі у розпізнаванні власних емоційних станів та емоцій оточуючих. Майбутні педагоги не завжди усвідомлюють причину їх появи та можливі наслідки, які можуть виникнути у відповідь на них. Також студентам буває складно контролювати інтенсивні емоційні реакції та їх зовнішній прояв. Натомість, у майбутніх педагогів виявлено високий рівень емпатії, що є надзвичайно важливим корелятом професійної діяльності вчителя, оскільки сприяє глибшому розумінню та пізнанню внутрішнього світу учня, створює можливості для суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин у навчально-пізнавальному процесі.

Варто зазначити, що результати, отримані завдяки вказаному діагностичному інструментарію, можуть бути не достатньо об'єктивними, адже опитувальник – це суб'єктивна оцінка респондентами власної успішності чи неуспішності у взаємодії з навколишньою дійсністю. Однак ці результати вказують на те, що у процесі професійної підготовки фахівців освітньої галузі необхідно сприяти підвищенню рівня сформованості емоційного інтелекту – важливої інтегральної особистісної характеристики. Адже здатність розуміти емоції, узагальнювати їх зміст, виокремлювати емоційний підтекст у міжособистісних взаємовідносинах, регулювати емоції так, щоб трансформувати інтенсивні емоційні

переживання у конструктивне русло, за допомогою позитивних емоцій успішно здійснювати когнітивну діяльність, долати негативні психо-емоційні спалахи, бути стійким до розчарувань, є передумовами досягнення професійного успіху.

Сформованість емоційного інтелекту проявляється в умінні педагога встановлювати емоційний контакт як з колективом, так і з кожним учасником зокрема, створювати на навчальних заняттях атмосферу взаєморозуміння і довіри, керувати почуттями та думками учнів, а також власними психо-емоційними станами, тобто вміти залишати власні емоційні проблеми поза межами колективу і не проявляти їх у професійній діяльності. Цей феномен сприяє здатності майбутніх педагогів досліджувати і проектувати власну діяльність, міркувати і діяти у професійній галузі незалежно від чужої волі, обставин, самостійно здійснювати вибір і приймати відповідальні рішення в ускладнених ситуаціях, виробляти індивідуальні стратегії поведінки та досягати поставлених цілей без надмірних вольових зусиль, .

Психолого-педагогічні прийоми, методи, технології цілеспрямованого формування складових досліджуваного феномена, важливо впроваджувати у навчально-пізнавальний процес, оскільки емоційна неосвіченість може призвести до міжособистісних конфліктів, стресогенних ситуацій, які деструктивно впливатимуть на особистісну та професійну сфери діяльності майбутнього педагога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева И. Н. Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии / И. Н. Андреева. – Новополюк: ПГУ, 2011. – 388 с.
2. Величковский Б. М. Когнитивная наука: основы психологии познания: в 2 т. Т. 2 / Б. М. Величковский. – М.: Смысл: Академия, 2006. – 432 с.
3. Выготский Л. С. Психология развития человека / Л. С. Выготский. – М.: Смысл\$ Эксмо, 2003. – 1136 с.
4. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект; пер. с англ. А. П. Исаевой / Дэниел Гоулман. – М.: АСТ: АСТ Москва; Владимир: ВКТ, 2009. – 478 с.
5. Дерев'яно С. П. Емоційний інтелект як чинник соціально-психологічної адаптації особистості до студентського середовища: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / С. П. Дерев'яно. – К., 2009. – 20 с.
6. Ильин Е. П. Психология для педагогов: учеб. пособие для студ. высших учеб. заведений / Е. П. Ильин. – М.; СПб.: Питер, 2012. – 640 с.
7. Карпов А. В. Проблемы эмоционального интеллекта в парадигме современного метакогнитивизма / А. В. Карпов, А. С. Петровская // Вестник интегративной психологии. – 2006. – Вып. 4. – С. 42–47. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://psixologiya.org/socialnaya/emocionalnyj-intellekt/1630-problema-emocionalnogo-intellekta-v-paradigme-sovremennogo-metakognitivizma.html>
8. Кетс де Врис М. Мистика лидерства: развитие эмоционального интеллекта; пер. с англ. – 3-е изд., испр. и доп. / Манфред Кетс де Врис. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 276 с.
9. Люсин Д. В. Современные представления об эмоциональном интеллекте / Д. В. Люсин // Социальный интеллект: теория, измерение, исследования; под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. – М.: Институт психологии РАН, 2004. – С. 29–36.
10. Мещерякова И. Н. Развитие эмоционального интеллекта студентов-психологов в процессе обучения в вузе: автореф. дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / И. Н. Мещерякова. – Курск, 2011. – 25 с.
11. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції: монографія / Е. Л. Носенко, Н. В. Коврига. – К., 2003. – 158 с.
12. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. – 490 с.